

ОТ *HERBA* ПРЕЗ *COLIMENTON* ДО „МЕРИЗЛИВО ЗЕЛЕ“, ИЛИ ЗА ПРЕВОДА НА НАЗВАНИЕТО НА ЕДНА ПОДПРАВКА ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО¹

Явор Иванов

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките

y.ivanov@ibl.bas.bg

Резюме. Статията разглежда латинска заемка, употребена в гръцкия превод и адаптирана към славянския текст в първия и втория пълен превод на съчинението *Диалози*, известно в славянската традиция и като *Римски патерик*. Лексемата, назоваваща ядливо растение, се среща в житиен разказ, посветен на епископ Павлин Милостиви, или известен още като свети Павлин Нолански. Наименованието, описващо хранителна подправка, е преведено първо в гръцкия превод от VIII на гръцки от папа Захарий, а след това е адаптирано на два пъти както в първия, така и във втория славянски превод от XIV в. В късни ръкописи от XVIII в., в които е включен този житиен разказ, подправката вече е представена в своя български облик.

Ключови думи: *Диалози*; свети Григорий Велики; Павлин Милостиви; *condimentum*

1. Увод

Вкусовите качества на човека са нещо субективно, като не е ясно дали първо се поражда предпочитание за определена храна, още докато индивидът е в незряла детска възраст, или по-скоро водещо е неодобряването и дори отвращението от определени ястия. Човекът е свикнал да подправя храната чрез различни по произход и вкус добавки. В редица случаи дори е възможно той да не усеща същинския ѝ вкус при консумация поради насищането ѝ с определени подправки. Дори човешките сетива могат да бъдат притъпени от тях, тъй като способността им е най-вече да подобряват вкуса.

Подправките представляват животински или растителни суровини, химични продукти, органични и неорганични съединения, които се срещат в природата или се набавят по синтетичен път. Пълноценната храна трябва да доставя не само градивни вещества, но и да притежава приятен вкус, мирис, вид, защото чрез храненето човек не задоволява единствено своите биологични потребности, но изпитва приятни усещания. Поради това в храната се поставят разни видове подправки (Боева и др. / Boeva et al. 1984: 5 – 7).

2. Цел на изследването

Основната цел на това изследване е да бъдат разгледани преводачески решения при предаване на термини, свързани с храненето през Средновековието, и по-точно латинското наименование на ядливо растение, регистрирано в ранен средновековен латински паметник, преведен през VIII в. на гръцки, а по-късно от гръцки и на славянски. Настоящият материал разглежда късни славянски ръкописи, съдържащи разказа, в който за същото растение подправка е намерено съответствие на български език. За нуждите на изследването съм работил с латинския текст на *Диалозите*, достъпен на сайта, предназначен за историци и филолози, на който са качени множество текстове.² Данните, извлечени от гръцкия и от двата славянски превода, се основават на изданието на Кр. Диди (Дидди / Diddi 2001) и на публикувания текст от П. Петков на сайта *Encyclopaedia Slavica Sanctorum*³.

¹ Авторът изказва благодарност за финансовата подкрепа на Българската академия на науките по двустранно споразумение за безвъзмездни средства между БАН и Румънската академия по проекта *Foreign Linguistic Influences in the Historical Formation of Bulgarian and Romanian*.

² <https://monumenta.ch/latein/>.

³ <http://www.eslavsanct.net>.

3. За патеричните разкази и преводите на славянски на *Диалозите*

Монашеският начин на живот е отразен в патеричните разкази, като първите сборници със съдържание, насочено към монасите, възникват в периода IV – VII в. на гръцки и латински (Николова / Nikolova 1980). Тези произведения се превеждат на всички християнски езици, сред които е и старобългарският. Разказите описват любовта към Бога на отшелници, както и на монаси, избрали живот в братско съжителство. Дефинирано накратко, патериците са произведения, съдържащи аскетичнопоучителни разнообразни истории, разказващи за подвижническия начин на живот. В миналото тези произведения са се разпространявали като четиво и сред славяните. В един такъв разказ, който е бил възприеман като патеричен в славянската книжовна традиция – Диалозите на папа Григорий – се разказват истории за светци, чудеса, монашески подвизи, изпитания и за победата над греха и изкушенията.

4. За папа Григорий

Авторът на това произведение Григорий Велики (лат. Gregorius Magnus) е познат в Източната църква и като Двоеслов (гр. Γρηγόριος ὁ Διάλογος) поради диалогичната форма на съчинението. Той е роден ок. 540 г. в Рим, в стар римски род на патрициите, чиито представители отдавна са приели Христовата вяра. Името на Григорий Велики се свързва още с покръстването на езичници и укрепването на християнската вяра в Британия. Благодарение на тези свои дела сред християните Григорий е наречен Велики. Свети Григорий Двоеслов е определян и като един от бащите на западната култура (Бояджиев / Boyadzhiev 1996). Мощите на светеца се съхраняват в базиликата „Свети Петър“ в Рим, в олтара, носещ неговото име.

5. За съчинението *Диалози*

Съчинението, чието оригинално заглавие на латински е *Dialogi de vita et miraculis patrum Italicorum et de aeternitate animarum*, е написано в периода 593 – 594 г., като във втората книга на същото произведение е включено Житието на св. Бенедикт Нурсийски. Съчинението е преведено през VIII в. на гръцки език по латинския му модел от папа Захарий, последния грък на папския престол. Този превод добива популярност във Византия, именно той стои в основата на следващи, сред които арабски, грузински, в това число и на славянски, на който се превежда неколkokратно (Dufner 1968). Диалозите са обект на изследвания от страна на учените, а в последните години лексиката е разглеждана специално от Е. Мирчева и Я. Иванов, чийто дисертационен труд е посветен на втория славянски превод (Мирчева / Mircheva 2020; 2021; Иванов / Ivanov 2022; 2023; 2024).

6. Първи славянски превод

Появата на *Римския патерик*, както още е известно това съчинение в славянската традиция, се свързва с Методиевите ученици в третата четвърт на IX в. Първият славянски превод, известен по руски преписи от XVI – XVII в., е изготвен вероятно през X в., въпреки че Кр. Диди го отнася към XI в. Фр. Мареш предполага, че паметникът е изготвен в чехоморавска среда (Mareš 1974: 17 – 39; 1979: 150 – 162), но П. Петков ясно заявява неговия преславски произход (Петков / Petkov 2022: 76).

7. Втори пълен славянски превод

Вторият превод на *Диалозите* е обусловен от книжовната дейност в Българската държава през XIV в., когато едновременно със създаването на оригинални произведения се осъществява изключително активна преводаческа дейност (Радченко / Radchenko 1898). Вероятно вследствие на този книжовен разцвет към края на столетието в българска книжовна среда, в Търново или на Атон, е подготвен нов, независим от първия пълен превод, който получава широко разпространение в

славянските книжовни центрове. Вторият превод е запазен както в български ръкописи от втората половина на XIV в., така и в по-късни, като един от най-представителните сред запазените преписи е Виенският от XIV в. Той се съхранява в Австрийската национална библиотека под сигнатура *Vindob. Cod. Slav. 22.*, датиран от третата четвърт на XIV в., и е от българска редакция. В същия ръкопис се съдържа приписка на л. 4а, която гласи: *ѿа книга манастира зюграфа*, датирана от XVIII в. (Мацал и др. / Mazal et al. 1977)⁴. Други известни преписи на втория превод са: *РНБ Q. I. 275*, датиран от последната четвърт на XIV в. (Христова / Hristova 2009); *РГБ, МДА. Фунд. № 34* от третата четвърт на XIV в.; *Praha. Národní Muzeum. IX F15* от третата четвърт на XIV в.; *БАН Липва. ф. 19. № 3*, XIV в. – началото на XV в., фрагмент, датиран XV в., донесен от манастира „Свети Павел“ на Атон под сигнатура *F. I. 632*; препис в Руската национална библиотека, достъпен от тяхната дигиталната библиотека, датиран от XV – XVI в., под сигнатура *Сол. 68/68*. В славянски патерик от XIV в., намиращ се в Яш, в *Къща Досотей*, също са включени части от *Диалозите* (Linča 1980: 138 – 144). Най-късният препис, който ми е известен, датиран от XIX в., е със сигнатура *Ms. sl. II 258* и се съхранява в Библиотеката на Светия синод на Румънската православна църква. Впечатление прави включването на отделни части от патерични разкази, и по-точно житийния разказ за Павлин Милостиви от *Диалозите*, в дамаскини сборници от XVIII в., в чийто център стои личността на Йосиф Брадати (Николова / Nikolova 1980: 75 – 76).

В палеославистиката са известни три издания на *Диалозите*. Кр. Диди издава последното (Диди / Diddi 2001), като предходните две са *Das Römische Paterikon* (Birkfellner 1979) и *Великите чети-минеи на митрополит Макарий за месец март*, чийто текст на *Диалозите* е подготвен от А. Минчева (St. Makarij 1997).

8. Произход на лексемите *herba* и *condimentum* и техните употреби в оригиналния текст и в преводите на гръцки и славянски

Употребата на думата *herba* в оригиналния латински текст е в началото на Трета книга, в която се описва как в желанието си да помогне на една клета жена и нейния син, Павлин Милостиви заминава за Африка, където приема доброволно да живее в робство. В качеството си на роб той полага своя труд в градината на местния владетел. Според данните, които ни предоставя историята, Павлин отглежда, обработва и вероятно консумира това растение. Гръцкият превод на *Диалозите* предава латинската лексема *herba* и в трите употреби с адаптирана на гръцки заемка *кодѣмевтон* от лат. *condimentum*. Лексемата *herba* е представена в Етимологичния речник на латинския език със значение *small plant, weed* ‘малко растение, плевел’ (De Vaan 2008: 282), докато *condimentum* е засвидетелствана като дериват от *condiō*, -īre със значение ‘подправлям, овкусявам (храна)’ (De Vaan 2008: 130). OED⁵ добавя още значения: ‘консервирам, мариновам, подправлям, поставям плодове в оцет, вино, подправки и др.’, вариант на *condere* ‘сглобявам, съхранявам’ след представка *com/con* ‘заедно’ и глагол *dere* ‘поставям’ (от протоиндоевропейското **dhe-* ‘слагам, поставям’). Направената справка в гръцкия патристичен речник на Дж. Лампе представя *кодѣмевтон* със значение *kind of herb* ‘вид билка’ (Lampe 1961: 759). Все пак трябва да бъде отбелязано, че лексема *condimentum* е засвидетелствана с една употреба в оригиналния латински текст, но в седма глава на Първа книга, в разказ, посветен на отец Нонос (*ad condimenta olerum*), предадено в гръцкия текст с *κῆπος* (*прὸς κῆπον ποίησιν*), като в по-късните славянски преводи на това място стоят *виноградъ* в старобългарския текст (*на сътвореніе виноградъ*) и *градина* в среднобългарския превод (*на оустроеніе градини*).

Адаптираната от гръцки латинска заемка *кодѣментъ* е част от латинската лексика, която според данните от дисертационния труд на Я. Иванов наброява 18 лексикални единици във втория превод на *Диалозите*. В по-късни славянски преписи на съчинението отново се забелязва употребата на същата заемка, включително и в най-късния известен руски препис от XIX в. от библиотеката на Светия Синод на Румънската православна църква.

⁴ Ръкописът е бил някога в Зографския манастир, а през 1827 г. е откупен от Вартоломей Копитар за бившата Виенска дворцова библиотека. Създаването на този препис съвпада с период, в който връзките между столицата Търново и Зографската света обител стават все по-оживени.

⁵ Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com>.

9. Към употребата и превода на *кодѣмѣнтон* в славянските ръкописи

В тази част от изследването представям употребите, с които е представена лексемата в първия и втория славянски превод (ДП1 и ДП2), като ще приложа съответстващия гръцки текст от издание-то на Кр. Диди (ДГ). С **а**, **б** и **в** представям трите употреби.

9.1. *Кодѣмѣнтон* в първия (старобългарски) и втория (среднобългарски) превод:

а)

ДП1 Павлинѣ же на трапѣзѣ по вса дѣни кодѣмѣнта . и бл҃гоуѣхана подаваше

ДП2 Павлин же на вѣсѣкъ дѣнь кодѣмѣнѣнта и ина бл҃говоннаа была на трапѣзѣ его принашаше

ДГ Ο δὲ Παυλῖνος εἰς τὴν τοῦτου τράπεζαν καθ' ἡμέραν кодѣмѣнта καὶ εὖοσμα βότανα ἐχορήγει.

б)

ДП1 Павлинѣ вѣка ѿвѣщавѣ рече кодѣмѣнта ѿ вѣзтограда на овѣдѣ мои прихода приносить

ДП2 Павлина гнь, ѿвѣщавѣ рече . кодѣмѣнта ѿ вѣзтограда на овѣдѣ мои приносити вѣбѣге

ДГ Παυλίνου δεσπότης, ἀποκριθεὶς εἶπε. Кодѣмѣнта ἐκ τοῦ κήπου ἐν τῷ ἀρίστω μου ἀγαγεῖν εἴωθεν.

в)

ДП1 Павлинѣ же бл҃говоннаа былѣа и млади кодѣмѣнты носѣ вѣѣзе

ДП2 ѿ троудѣ своего Павлина бл҃говоннаа была и зелѣнаа кодѣмѣнта носѣ вѣнѣде

ДГ ὁ Παυλῖνος περίοσμα βότανα, καὶ χλωρὰ кодѣмѣнта βαστάζων εἰσῆλθεν.

Прави впечатление, че едната употреба на лексемата в старобългарския е не със *зелѣнѣ*, както е в среднобългарския превод, а с *млади*, което в старобългарски като второ и трето значение означава 'невръстен' (за човек), но и 'току-що поникнал, покарал (за растение)', заето и в румънски с форма *mladă*⁶.

9.2. Към превода на названието за растението в късни славянски ръкописи

В четири късни славянски ръкописа, част от редакцията на патеричните разкази, създадени от Йосиф Брадати, е включен житийният разказ за епископ Павлин Милостиви (Николова / Nikolova 1980: 77). В ръкопис от XVIII в., намиращ се в Националната библиотека „Св. Кирил и Методий“ със сигнатура *НБКМ 1058*, известен като *Дамаскин на Йосиф Брадати*, се съдържат части от *Диалозите*. Разказът за Павлин Милостиви започва на л. 136г. В него на л.137г и л.137v личат употребите на различни *зелѣна* и *миризливѣ* *зелѣа*, а на л. 138v *миризливо* *билиѣ*.

В друг ръкопис, съхраняван в Националната библиотека „Св. Кирил и Методий“, сборник на Тодор Врачански със сигнатура *НБКМ 1062*, известен и като *Дамаскин на поп Тодор от Враца*, на л. 177а – 178а е включен разказът за Павлин Милостиви. Там названието на растението, което Павлин Нолански (назован в ръкописа *епискуп Павлин*) отглежда и сервира на трапезата, е употребено два пъти, веднъж като *различно* *мериливо* *зелѣ* и веднъж като *мериливо* *зелѣ*.

Ръкопис *НБКМ 689* от същото книгохранилище представлява препис на Янку Хрельовски от 1752 г. В него са поместени части от *Диалозите*, като на л. 465v е началото на разказа за епископ Павлин, в който са регистрирани три употреби на названието за тази подправка веднъж като *различно* *зелѣ* и два пъти като *миризливо* *зелѣ*.

В сборник на Теофан Рилски от 1782 г., съхраняван в Църковно-историческия и архивен институт към Българската патриаршия със сигнатура *ЦИАИ 179*⁷, в разказа за Павлин Нолански, започващ на л. 193, личат по една употреба на словосъчетанията *мериливо* *зелѣ* и *различно* *мериливо* *зелѣ*.

⁶ В румънски от *mladă* са образувани и деривати *mladios*, *mladiu* и др. (DEX 2012).

⁷ Изказвам благодарността си на отец Козма Поповски, доц. Христо Темелски, Борис Маринов и Божин Дончев за оказаното съдействие от тяхна страна да имам възможността да работя de visu с ръкопис *ЦИАИ* № 179.

10. Заключение

Житийният разказ за свети Павлин Нолански, преведен от папа Захарий на гръцки, ни дава ценни сведения за ястие, което в гръцкия текст е преведено с латинска заемка. При превода на гръцки вероятно сам папа Захарий предлага лексемата *herba* да бъде предадена чрез друга латинска дума, назоваваща храна, състояща се от овкусени ароматни треви или билки, като съществува вероятност двете лексеми да са представлявали синоними. В по-късните пълни славянски преводи обаче същата латинската заемка, употребена в гръцкия текст, не е преведена на славянски, а е адаптирана. Това решение и при двата славянски превода не би било случайно, в случай че *κοδῖμεντον* е представлявало вече не само в гръкоезичния свят известно хранително понятие. По този начин може да се обясни защо преводачът на втория славянски превод не е употребил глоса, каквито той обичайно употребява на редица места в паметника за по-точно предаване и разтълкуване на редица преведени понятия от гръцкия текст.

От друга страна, в дамаскината книжнина се забелязва, че е осъществен превод на названието за това ястие, което, без значение дали е било известно, или не, е трябвало да бъде предадено на български език и да се изключи вероятността то да се възприема като нещо чуждо и непознато. Дори съответствието на български да не представлява храна, напълно отговаряща на заложената в оригинала, това не е толкова важно в житиен разказ, в който акцентът се поставя върху делото на свят човек, какъвто е Павлин Милостиви.

Днес значението, което носи наследената от латински дума *condiment* в модерните езици, е най-общо ‘подправка’. Бихме могли да допуснем, че в исторически план *condimentum* е било название на вкусова комбинация от конкретни растения, които и днес представляват обект на консумация, но вероятно под друго наименование. При подобна хипотеза трябва да се вземе предвид, че при навлизането на новите хранителни култури в Европа отделни храни и техни съчетания при приготвянето им са били заменени или подобрени с нови съставки или сходни по приложение и употреба други добавки, а наименованието, с което е било известно едно определено ястие, се е превърнало в нарицателно за други представители на кулинарния свят.

В случая с *кондимент* би могла да се допусне хипотезата за увеличаване на семантичния обем на думата в диахронен план и днес тя да назовава широк набор не само от подправки, но и от различни по вид хранителни комбинации, които не във всеки случай отговарят на критериите за едно определено ястие. Струва си проучването да бъде продължено, тъй като това растение епископ Павлин взима със себе си от Европа и го засажда в Африка, като отглеждането му е възможно и при климатичните условия, каквито предлага този континент.

Източници / Sources

РБЕ: *Речник на българския език (онлайн)*. 2001 – 2023. <<https://ibl.bas.bg/rbe/>> [15.01.2025]
Encyclopaedia Slavica Sanctorum. <<http://www.eslavsanct.net/>> [27.02.2025]
DEX: *Dicționar Explicativ al limbii române* 2012. București. <<https://dex.ro/>> [10.03.2025]
OED: *Online Etymology Dictionary*. <https://www.etymonline.com> [27.02.2025]
Synoptical Presentation of Manuscripts and Edition texts. <https://monumenta.ch/latein/> [27.02.2025]

Цитирана литература / References

Боева и др. 1984: Боева, А., Л. Нонинска, М. Цанова. *Подправките като храна и лекарство*. София: Медицина и физкултура. (Boeva et al. 1984: Boeva, A., L. Noninska, M. Tsanova. *Podpravkite kato hrana i lekarstvo*. Sofia: Meditsina i fizkultura.)
Бояджиев 1996: Бояджиев, Р. *Ранно западноевропейско монашество*. София: Veritas et Pneuma Publishers Ltd. (Boyadzhiev 1996: Boyadzhiev, R. *Ranno zapadnoevropeysko monashestvo*. Sofia: Veritas et Pneuma Publishers Ltd.)
Дидди 2001: Дидди, Кр. *Патерик Римский. Диалоги Григория Великого в древнославянском переводе*. Москва: Индрик. (Didi 2001: Diddi, Kr. *Paterik Rimskij. Dialogi Grigorija Velikago v drevnoslavjanskom perevode*. Moskva: Indrik.)

- Иванов 2022: Иванов, Я. *Лексиката на среднобългарския превод на Диалозите на папа Григорий Двоеслов*. Автореферат за присъждане на образователната и научната степен „доктор“. СУ „Св. Климент Охридски“. (Ivanov 2022: Ivanov, Y. *Leksikata na srednobałgarskiya prevod na Dialozite na papa Grigoriy Dvoeslov*. Avtoreferat za prisazhdane na obrazovatelna i nauchna stepen “doktor”. SU “Sv. Kliment Ohridski”.)
- Иванов 2023: Иванов, Я. За една част от новата битова лексика в среднобългарския превод *Диалози от свети Григорий Двоеслов*. – В: *Търновска книжовна школа*. Т. 12. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, с. 252 – 261. (Ivanov 2023: Ivanov, Y. Za edna chast ot novata bitova leksika v srednobałgarskiya prevod na *Dialozi ot sveti Grigoriy Dvoeslov*. – In: *Tarnovska knizhovna shkola*. Т. 12. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, pp. 252 – 261.)
- Иванов 2024: Иванов, Я. Битова лексика от втория славянски пълен превод на *Диалозите* на свети Григорий Двоеслов, регистрирана в румънски език. – В: *Света гора. България. Балканите. Сборник в чест на професор Петко Д. Петков*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 302 – 323. (Ivanov 2024: Ivanov, Y. Bitova leksika ot vtoriya slavyanski palen prevod na *Dialozite* na Sveti Grigoriy Dvoeslov, registrirana v rumanski ezik. – In: *Sveta gora. Bulgaria. Balkanite. Sbornik v chest na profesor Petko D. Petkov*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, pp. 302 – 323.)
- Мацал и др. 1977: Мацал, О., Е. Ирблих, Фр. Ваврик. *Славянобългарска ръкописна традиция и карти в сбирките на Австрийската национална библиотека*. София: НХГ. (Mazal et al. 1977: Mazal, O., E. Irblich, Fr. Wawrik. *Slavyanobałgarska rakopisna traditsiya i karti v sbirkite na Avstriyskata natsionalna biblioteka*. Sofia: NHG.)
- Мирчева 2020: Мирчева, Е. Битът на средновековния човек в Римския патерик (лексикални етюди). – *Български език*, № 2, с. 60 – 78. (Mircheva 2020: Mircheva, E. Bitat na srednovekovniya chovek v Rimskiya paterik (leksikalni etyudi). – *Balgarski ezik*, № 2, pp. 60 – 78.)
- Мирчева 2021: Мирчева, Е. За една необикновена употреба на добре познатата лексема *хлѣвъць* и нейните синоними в историята на старата българска книжнина. – В: *Кирило-Методиевски четения 2020. Юбилеен сборник*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, с. 63 – 76. (Mircheva, E. Za edna neobiknovena upotreba na dobre poznatata leksema *hlyabŭtsŭ* i neynite sinonimi v istoriyata na starata balgarska knizhnina. – In: *Kirilo-Metodievski cheteniya 2020. Yubileen sbornik*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”, pp. 63 – 76.)
- Николова 1980: Николова, Св. *Патеричните разкази в българската средновековна литература*. София: Издателство на БАН. (Nikolova 1980: Nikolova, Sv. *Paterichnite razkazi v balgarskata srednovekovna literatura*. Sofia: Izdatelstvo na BAN.)
- Петков 2022: Петков, П. *Из старите ръкописи: южнославянски текстове от XIV и XV век*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Petkov 2022: Petkov, P. *Iz starite rakopisi: yuzhnoslavyanski tekstove ot XIV i XV vek*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.)
- Радченко 1898: Радченко, К. 1898. *Религиозное и литературное движение в Болгарии в эпоху перед турецким завоеванием*. Киев: Типография Императорского университета. (Radchenko 1898: Radchenko, K. 1898. *Religioznoe i literaturnoe dvizhenie v Bolgarii v jepohu pered tureckim zavoevaniem*. Kiev: Tipografija Imperatorskogo universiteta.)
- Христова и др. 2009: Христова, Б., В. Загребин, Г. Енин, Е. Шварц. *Славянски ръкописи от български произход в Руската национална библиотека*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Hristova et al. 2009: Hristova, B., V. Zagrebin, G. Enin, E. Shvarts. *Slavyanski rakopisi ot balgarski proizhod v Ruskata natsionalna biblioteka*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.)
- Birkfellner 1979: Birkfellner, G. *Das Römische Paterikon. Studien zur serbischen, bulgarischen und russischen Überlieferung der Dialoge Gregors des Grossen mit einer Textedition*. Schriften der Balkankommission, Linguistische Abteilung. Vol. 27. Bd. 1 – 2. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- De Vaan 2008: De Vaan, M. *Etymological Dictionary of Latin and the Other Italic Languages*. Leiden – Boston: Brill.
- Dufner 1968: Dufner, G. *Die Dialoge Gregors des Grossen im Wandel der Zeiten und Sprachen*. Padova: Editrice Antenore.
- Lampe 1961: Lampe, G. W. H. *A Patristic Greek lexicon*. Oxford: Clarendon Press.
- Lință 1980: Lință, E. *Catalogul manuscriselor slavo-române din Iași*. București: Universitatea din București.
- Mareš 1974: Mareš, F. W. S. Gregorii Magni Dialogorum libri IV: die „Bücher der Väter“ der Vita Methodii. – *Slovo*, 24, pp. 17 – 39.
- Mareš 1979: Mareš, F. W. *An Anthology of Church Slavonic Texts of Western (Czech) Origin*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- St. Makarij 1997: *Die grossen Lesemenaen des Metropoliten Makarij*. Bd. 1, Uspenskij spisok. 1. – 11. Marz. Weiher, E. (Ed.). Monumenta linguae slavicae. Dialecti veteris: Fontes et dissertations, 39. Freiburg im Breisgau: Weiher Verlag.

**FROM *HERBA* THROUGH *KOAIMENTON* TO “SMELLY CABBAGE”,
OR ABOUT A TRANSLATION OF THE NAME OF A SPICE
IN THE MIDDLE AGES**

Yavor Ivanov

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

y.ivanov@ibl.bas.bg

Abstract. The article examines a Latin loan word used in the Greek translation and adapted to the Slavonic text in the first and second full translations of the *Dialogues*, also known in Slavonic tradition as the *Roman Paterik*. The lexeme naming an edible plant occurs in a Gnostic narrative dedicated to Bishop Paulinus the Merciful or also known as St. Paulinus of Nola. The name describing a food spice was first translated into Greek by Pope Zachary in the Greek translation of the 8th century, and then adapted twice, first in the Old Bulgarian, and after that in the second Middle Bulgarian translation of the 14th century. In later manuscripts of the 18th century, which include this hagiographic narrative, the spice is already presented in its Bulgarian form.

Keywords: *Dialogues*, *St. Gregory the Great*, *Paulinus of Nola*; *condimentum*

Yavor Ivanov
Institute for Bulgarian Language
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., Bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria